STATUETE FUNERARE EGIPTENE ANTICE LA ORADEA

de

MIRON CIHÓ

I.

Secţia de istorie a Muzeului Ţării Crişurilor din Oradea posedă o interesantă colecţie de antichităţi egiptene antice, marea lor majoritate fiind cedată, în 1872, Societăţii arheologice şi istorice a Judeţului Bihor, de către un oarecare Ede Kolb. Din această colecţie, pînă acum, am analizat două statute a lui Osiris[1]; în cazul de faţă, prin publicarea statuetelor funerare, credem că vom pune la dispoziţia cercetătorilor un interesant material comparativ, obiectele orădene aducînd noutăţi în special prin titulaturile posesorilor. Menţionăm că în literatura românească de specialitate vor fi publicate pentru prima dată piese de acest gen, fapt care ne va obliga să oferim în cursul articolului unele explicaţii mai detaliate.

II.

Conform concepţiei egiptene antice, moartea nu însemna sfîrşitul vieţii, individul în sine îşi continuă existenţa în Lumea de apoi. Mărturie ne stau nenumăratele desene de pe pereţii mormintelor, care ne înfăţişează diferitele activităţi ale decedatului; acesta trebuia ajutat în muncile ce-i reveneau în Lumea de dincolo. Cum în Egipt sacrificiul uman nu se mai practica începînd cu Epoca timpurie, apar în morminte o serie de statuete mici, confecţionate din lemn pictat (în general cu două culori: alb şi roşu). Aceste statuete de diferite forme şi utilizări se numesc *statuete ale servitorilor*[2], ele fiind reprezentări ale unor persoane în mişcare.

---

[1] M. Cihó, *Piese de bronz egiptene antice în Muzeul Ţării Crişurilor — Oradea (I)*, în *Crisia*, XII (1982), p. 371—382.

[2] Pentru acestea a se vedea: J. H. Breasted jr., *Egyptian Servant Statues*, Washington, 1948; W. Smith, *A Historq of Egyptian Sculpture and Painting in the Old Kingdom*, Boston, 1949, 95—104; H. D. Schneider, *Shabtis*, I, Leiden, 1977, p. 20—24; acestea fiind lucrările de bază. Utile ni se par şi studiile lui L. Kákosy,

https://biblioteca-digitala.ro

Figurinele în cauză[3] dispar imediat după Regatul Mijlociu, iar artistul egiptean nu va mai reveni niciodată asupra formei lor[4], foarte probabil datorită apariției *statuetelor funerare*[5]. Legătura dintre cele două categorii de obiecte o constituie faptul că unele dintre primele statuete funerare au fost confecționate din lemn.

Deși par a fi obiecte neînsemnate, statuetele funerare ridică o serie de probleme, mai ales în ceea ce privește funcționalitatea lor. În cazul de față ne vom rezuma numai la acelea care sînt în strînsă legătură cu piesele noastre.

La început aceste statuete sînt înlocuitorii fideli ai unui personaj mai important din ierarhia socială egipteană antică; astfel ele păstrează imaginea „decedatului". În felul acesta artistul egiptean a creat figurine a căror înfățișare diferă.

Odată cu epoca Regatului Mijlociu, apar tipurile mumiforme, formă aflată în strînsă legătură cu imaginile, aspectele decedatului[6]. La început statuetele funerare vor fi executate din lemn și piatră, apoi treptat locul lor va fi luat de cele de lut și faianță[7], cotitura avînd loc odată cu sfîrșitul Imperiului Nou.

În cele ce urmează vom stărui asupra celor de lut, a căror menire ne-a fost exemplar analizată de către egiptologul olandez *Schneider*[8]. Observațiile sale se pot rezuma astfel: mai ales în timpul ultimilor ramesizi, statuetele confecționate devin din ce în ce mai rudimentare, mai stilizate, iar suprafețele lor fiind acoperite cu desene executate în mai multe culori. Aceste exemplare erau executate din mîlul Nilului, fiind acoperite de un strat roșu ars. Se ajunge astfel la exemplare de serie, într-un cuvînt la depersonalizarea statuetelor funerare; un personaj poate poseda mai multe dintre acestea, care erau considerate a fi servitori, sclavi ai decedatului, obligați să lucreze în Lumea de apoi în favoarea, în locul acestuia. Aceste statuete au desenate cu roșu, pe picioarele împreunate, un dreptunghi, pe care erau prezentate numele și titulaturile celui care le poseda. La depersonalizarea statuetelor funerare, de care am vorbit mai sus, a contribuit și apariția uneltelor agricole — pe partea superioară, deci în mîinile statuetei — destinate muncilor în viața de dincolo.

Les nouvelles statuettes de servituers égyptiens du Musée des Beaux-Arts, în *BMHBA*, 8 (1956), p. 3 sqq.=Studia Aegyptiaca VII. L. Kákosy, *Selected* Papers (1956—1973), Budapest, 1981, p. 1—7 și idem, *Nouvelles statuettes de servituers dans la Collection égyptienne*, în *BMHBA*, 14 (1959), 3 sqq.=St. Aegyptica VII, p. 9—13; bibliografia aproape completă a chestiunii la Kákosy, *Selected Papers (1956—1973)*, p. 1 note și Schneider, *op. cit.* I, p. 28, nota 58.

[3] H. E. Winlock, *Model of Daily Life in Ancient Egypt*, Massachutses, 1955, p. 74: mîinile erau deseori executate separat pentru ca apoi corpul-șablon să fie modelat după funcționalitatea statuetelor.

[4] Breasted, *op. cit.*, p. 2 și H. Bonnet, *RÄRG*, p. 157—158.

[5] Fundamentală este opera lui H. D. Schneider, *Shabtis*, I—III, Leiden. 1977; cf. și V. Wessetzky, în *MDAIK*, 37 (1981), p. 493—496.

[6] Schneider, *op. cit.* I, p. 63.

[7] *Ibidem*, p. 233—234.

[8] *Ibidem*, p. 234, 237.

https://biblioteca-digitala.ro

Aceste însemne își fac apariția odată cu începutul Imperiului Nou. Acele statuete funerare care sînt destinate pentru muncă în viața de dincolo, în locul stăpînului, vor avea înfățișare mumiformă, iar cele care vor avea „misiunea“ de a le supraveghea, vor purta hainele caracteristice vieții de toate zilele[9].

Un exemplar al statuetelor funerare de lut s-a păstrat și la Secția de istorie a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea. Cu referire la starea actuală a obiectului, precizăm: culoarea de fond a întregului corp este ștearsă în mare parte, la fel și inscripția frontală, în fine, în josul brațelor încrucișate piesa a fost ruptă în două bucăți; din acest motiv ea posedă două numere de inventar 6762/a și 6762/b, totuși recunoscîndu-se că este unul și același obiect. Nu avem date exacte cu privire la proveniența sa, dar se poate presupune că a ajuns la muzeu în urma donației lui Ede Kolb. Nu este mai puțin adevărat că piesa nu figurează în *Catalogul Societății de istorie și arheologie al Județului Bihor începînd cu 1872*, care conține și așa o descriere foarte vagă a fiecărei piese egiptene antice în parte.

Dimensiunile statuetei sînt: 15/3,2/3,5 cm, fiind executată din lut ars. După cum am amintit, coloritul piesei este foarte șters, dar comparîndu-l cu două piese aproape similare din Budapesta[10], putem afirma următoarele: culoarea de bază era albă (vizibilă și pe piesa orădeană), peruca era vopsită cu negru, fața roșu-cărămizie, contururile ochilor și sprîncenelor sînt negre. Gulerul *uzekh* era probabil albastru[11]. Pe piept ne sînt reliefate brațele încrucișate, dreptul pe stîng, iar pumnii desenați țin cîte o unealtă agricolă *mr* (săpăligă), desenate tot cu negru. În josul brațelor putem desluși un dreptunghi cu contururile roșii și pe fond galben, pe care întîlnim o inscripție fragmentară. Pe spatele statuii, sub perucă, este desenat cu roșu un sac. Înainte de a trece la analiza elementului principal, textul, vom sublinia că apariția acestor culori nu este întîmplătoare; de fapt acestea au o utilizare naturală și una magico-religioasă[12].

Textul piesei orădene este destul de deteriorat iar pentru stabilirea exactă a acestuia, exemplarele budapestane ne-au fost de real folos; este interesant de remarcat că numai confruntarea celor trei ne poate oferi textul integral:

Wsjr jmj-r pr[A] wr n [B] Imn Imn-Ms [C]

A). această parte a titulaturii se poate stabili cu exactitate numai pe baza celor din Budapesta.

---

[9] *Ibidem*, p. 60—61.

[10] Păstrate la Muzeul de artă; Nr. inv. 56. 114-E-foarte asemănătoare cu a noastră și Nr. inv. 41.2212; ambele sînt inedite. Pentru posibilitate de studiu și citare ca analogie aducem vii mulțumiri Prof. V. Wessetzky.

[11] Budapest, Szépművészeti Múzeum, inv. nr. 56.114-E.

[12] Schneider, *op. cit.*, p. 238—239, 256, nota 61.

[13] G. Roeder, *Aegyptische Insehriften aus den Staatlichen Museen zu Berlin*, II, Leipzig, 1924, p. 516.

https://biblioteca-digitala.ro

B). n „al“, apare numai pe exemplarul orădean.
C). numele Imn-Ms se poate stabili pe baza pieselor din Budapesta. Nr. 56.114-E, ca și piesa noastră, scrie numele fără determinativ.

Traducere:

„Osiris, marele supraveghetor al domeniilor lui Amon, Amenmose“.

O statuetă funerară păstrată la Muzeul din Berlin ne aduce mai multe detalii în legătură cu funcțiile acestui personaj numit Amenmose. Este vorba de piesa cu nr. inv. 8727[13], avînd următoarea inscripție:

Wsjr jmj-r pr wr m pr n Imn

„Osiris, marele supraveghetor al domeniilor în Casa lui Amon, Amenmose“.

„Marele supraveghetor al domeniilor“ a fost una din cele mai importante oficii din timpul domniei unui faraon[14]. Amenmose în cauză a îndeplinit funcția de administrator al domeniilor templului lui Amon.

La datarea piesei va trebui să luăm în considerație, înainte de toate, trăsăturile iconografice ale statuetei[15]; ea a fost executată probabil în timpul dinastiei a XIX-a (1305—1196) și fiind originară din cimitirul din Adydos[16].

Statueta funerară din Oradea aparține acelor tipuri, care nu posedă, din punctul de vedere al inscripției, doar elemente introductive, numite preliminarii. Acel „Osiris“, care apare înainte de titulatura lui Amenmose, este un titlu, pe care-l putea însuși oricine de la dinastia a VI-a încoace[17].

III.

O altă etapă a dezvoltării și evoluției acestui tip de obiect, se poate bine ilustra cu ajutorul unui *shabti* păstrat tot în colecția secției de istorie a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea. Acesta este un fragment din statueta funerară a lui Uah-jb-Re, cu nr. inv. 454, avînd următoarele dimensiuni: înălțime maximă 13,2 cm, lățime la nivelul coatelor 5,3 cm. În legătură cu proveniența piesei nu putem afirma, din păcate, nimic concludent; probabil provine din aceeași donație a lui Ede Kolb.

Uah-jb-Re poartă o perucă striată, comună epocii saite (dinastia a XXVI-a, 664—525), avînd două bucle lungi, care cad pe piept; buclele

[14] cf. W. Helck, *Domanenvorsteher*, în *LÄ*, I, 1120; idem, *Zur Verwaltung des Mitteleren und Neuen Reichs*. Leiden-Köln, 1958, 92 sqq.; *AEO*, I, 45*—47* și A. Kadry, *Officers and Officials in the New Kingdom*, Budapest, 1982, p. 51—52.

[15] Schneider, *op. cit.*, I, p. 185: „Late NK-mummy with curved legs(pottery)“.

[16] *Ibidem*, 237; p. 256, nota 57.

[17] Pînă atunci era numai o prerogativă regală; prin slăbirea puterii faraonice, odată cu dinastia a VI-a, oricine se putea identifica cu Osiris.

https://biblioteca-digitala.ro

beneficiază de cîte o bandă orizontală la capete, iar între ele se află un larg colier *uzekh*. Statueta este mumiformă; astfel, putem depista existența unei robe (mai bine-zis un fragment din aceasta), care posedă două deschizături largi, prin care pătrund înafară cei doi pumni. De fapt, brațele nereliefate sînt încrucișate pe piept. În mîna dreaptă se află o unealtă agricolă fără bară de legătură, iar în cea stîngă o săpăligă îngustă cu o funie. Potrivit descrierii lui Schneider[18], statueta funerară aparține tipului sait cu un pilier dorsal și un coșuleț rotund pe umărul drept. Acesta din urmă era destinat transportului nisipului în Lumea de apoi (v. mai jos). În josul brațelor apar rînduri orizontale cu inscripții hieroglifice, din care s-au păstrat 4 și jumătate[19]. Shabtiul poartă o glazură bicromă, verde și albastră, cu hieroglife imprimate ulterior executării sale[20].

Elementul principal al statuetei îl reprezintă textul hieroglific, care necesită unele lămuriri sau mai bine-zis va fi necesar să descriem principalele-i elemente componente. Analizînd textul în sine, care reprezintă capitolul VI din *Cartea Morților*[21], logic el se poate diviza astfel[22]:

a). Preliminariile (P), care conține următoarele elemente: întregul text este introdus de verbul sh*d* „a face alb, strălucitor“, „a lumina“, „a oferi lumină“, „a degaja lumină“, etc. Pe bună dreptate Schneider propune[23] ca sh*d* să fie lăsat netradus, întocmai că el reprezintă un titlu sau un apelativ de genul Osiris (v. mai sus).

Este preferabil să legăm noțiunea sh*d* de lumina primită de stăpînul shabtiului de la Soare sau degajat de el însuși; astfel stăpînul este o „persoană iluminată“ sau „unul care oferă lumină“[24]. Preliminariile mai conțin apelativul Osiris, titlul sau titulaturile persoanei, numele acestuia, urmat de un alt apelativ m3^{c}-*h*rw (justificat). Filiația este și ea prezentă (prin termenii *jr n* „conceput de“, „zămislit de“, *s3 n* „fiul lui“, *ms n* „născut de“), după care urmează cuvintele: „el zice“.

b). Al doilea element indispensabil textului este invocația (Inv.), formată dintr-o interjecție, substantiv și pronume demonstrativ[25]. Substantivul are o importanță mare fiindcă conține denumirea statuetelor. Ele pot fi numite sabtiuri, sawabtiuri sau usebtiuri[26], acesta din urmă fiind un adjectiv verbal cu sensul de „cel care va răspunde“. Cuvîntul sau cuvintele în sine explică și menirea pieselor de acest gen: în cazul

---

18 Schneider, *op. cit.*, I, 176—177 și vol. III, fig. 18.

19 *Ibidem*, 177 și vol. III, fig. 18, Tp. 3b.

20 J. F. — L. Aubert, *Statuettes égyptiennes*..., Paris, 1974, p. 251 și Schneider, că piesa face parte mai de grabă din clasa XI-A 2 decît 6.

21 M. Cihó, în *AITAI*, XVI (1979), p. 527, nota 60.

22 Metodă aparținînd lui Schneider.

23 în *op. cit.* I, p. 133.

24 *Ibidem*, p. 132.

25 *Ibidem*, p. 135—139.

26 *Ibidemm*, p. 138.

https://biblioteca-digitala.ro

în care stăpînul va fi solicitat în Lumea de apoi pentru exercitarea unor corvezi, cel care va răspunde va fi statueta, executînd obligațiile necesare.

c). apare o solicitare (S), apoi (d), descrierea îndatoririlor (D), care urmează să se efectueze. e) Elementul următor (O) al textului este de o deosebită importanță, fiindcă justifică rațiunea pentru care shabtiurile au fost invocate[27], f). „ca un om la datoria lui . . . " (a.a.m.)[28]. g) Shabtiurile răspund (C) la aceste invocații. h). afirmînd că se vor achita de o serie de sarcini ce le revin. Astfel, ele au îndatorirea de a cultiva cîmpurile, a uda malurile rîurilor și să „transporte nisipul" de la vest la est"[29].

Am oferit aceste elemente pentru a ne da seama de complexitatea textului unui shabti, mai ales că cel de față este incomplet. Mai mult decît atît, ele vor contribui la înțelegerea succesiunii de litere prescurtate utilizate în literatura de specialitate, preluate evident și de noi la transliterație și traducere.

Dar iată transliterația textului:

1. sh*d* Wsjr hm-n*t*r B3stt jrt-Hr jmj-r mš[c] W3h-jb-R[c] m3[c]-hrw
2. ms n T3-hwtj m3[c]-hrw *dd*.f j wšbtjw j-
3. pn jr jp.tw Wsjr hm-n*t*r jmj-r mš[c] W3h-jb-R[c] m3[c]-hrw r jrt k3t
4. nb jm m *h*rt-n*t*r js hwj s*d*b jm m s

Traducere:

P. „Să strălucească[a] Osiris[b], profet al lui Bastet[c], ochiul lui Horus,[d], general[e] Uah-jb-Re justificat, zămislit de Ta-huti[f] justificată, el zice:

Inv. O, voi usebtiuri

[S]Im dacă Osiris, profetul, generalul Uah-jb-Re justificat este solicitat

D. să efectueze fiecare muncă (care va trebui îndeplinită) acolo pe pămîntul zeului[g]

O. atunci, corvoada va fi extinsă și asupra voastră

a.a.m. ca unui om (la datoria sa . . .)

Comentarii:

a). Pentru o mai bună înțelegere a textului am preferat aici totuși să traducem cuvîntul analizat mai sus.

b). Această grafie a numelui zeului Osiris este caracteristică epocii tîrzii (cf. A. Leahy, in *SAK*, 7/1979/, 141—153).

c). Titulatura „profet al lui Bastet" apare deja în timpul Regatului Vechi (2650—2135), așa cum ne-a demonstrat E. Otto, *Bastet*, în *LA*, I, 630.

d). În majoritatea cazurilor după numele divinității în cauză urmează epitetul său: „stăpîna celor două țări" (cf. spre ex. CGC 525, în L. Borchardt, *Statuen und Stautetten von Königen und Privatleuten*, II, Berlin, 1925, 81; CGC 595 *Ibidem*, 149; statuia saită din colecția unui particular

---

[27] *Ibidem*, p. 143.

[28] *Ibidem*, p. +145.

[29] *Ibidem*, p. 150—152.

https://biblioteca-digitala.ro

din Cairo, cf. P. Vernus, in *BIFAO*, 76 (1976), 1—2). Poate urma însă și un alt epitet ca: „ochiul lui Re“ (cf. *Wb.*, I, 107.9—10), dar în cazul de față avem jrt-Hr („ochiul lui Horus“). Avînd în vedere că cele două noțiuni cîteodată sînt identice (cf. R. Anthes, in *MDAIK*, 15(1957), 4; H. Bonnet, *RÄRG*, 81), putem explica prezența acestui epitet în inscripția noastră.

e). Scrierea titulaturii în forma γ |′| necesită anumite explicații. Dacă primul semn hieroglific (Gardiner, *Sign-list*, F_{20}) este foarte clar, în cazul celui de-al doilea putem sugera două variante de traducere:

1. ori avem de-a face cu o scriere tardivă a cuvîntului „general“ (cf. *Wb*, II, 155), ceea ce acceptă majoritatea învățaților;

2. ori ne putem gîndi la o ideogramă (v. Gardiner, *Sign-list*, V_6). În *Wb*, IV, 296.4 putem găsi exemple pentru un titlu jmj-r šśr „supraveghetor al țesăturilor“; v. la fel *Wb.* IV, 540.2, identic cu K. Sethe, *Agyptische Lesestücke*[3], Hildesheim, 1959, No. 15 a. In timpul Regatului Vechi sînt mai mulți care poartă o asemenea titulatură (cf. H. Junker, *Giza II*, Wien—Leipzig, 1934, 165, 194, etc.) Analizînd o statuie din Walters Art Gallery-Baltimore, G. Steindorff (*Catalogue of the Egyptian Sculpture in the Walters Art Gallery*, Baltimore, 1946, 156, pls. XXVI și CXIII, Inv. no. 22.205) traduce acest titlu, cu aceeași grafie ca în cazul piesei orădene, ca „overseer of the linen“ (v. *Ibidem*, 52). Percy E. Newberry, care a prelucrat shabtiurile din colecția Muzeului din Cairo (*Funerary Statuettes and Model Sarcophagi*, I, Le Caire, 1930, 131—133, CGC 47307, etc.) nu ne oferă nici o traducere. Credem că totuși trebuie să avem în vedere și această a doua variantă; la traducere am oferit totuși prima, cea de „general“, recunoscută pînă acum de egiptologi. „Supraveghetorul țesăturilor“ era la fel un titlu preoțesc ca și cel de „profet al zeiței Bastet“, astfel că între ele ar putea exista o legătură mai strînsă. Este adevărat că o asemenea combinație de titulaturi n-am mai întîlnit în inscripțiile egiptene cunoscute de noi. Pe de altă parte nu era absolut obligatoriu ca o persoană să poarte numai titulatură civilă sau religioasă; în majoritatea cazurilor preoții de rang superior îndeplineau și cele mai importante funcții administrative.[30]

f). Pentru nume v. H. Ranke, *PN*, I, 366.24.

g). Textul se referă la necropola zeului.

Shabtiurile lui Uah-jb-Re ne sînt cunoscute și din alte colecții: Alnwick Castle, Orléans, Torino, Paris, Lyon, Côme, Marseilles, Brooklyn[31] și Stockholm[32]. Tot lui îi aparține și Sphinxul de la Viena, Inv. no. 76[33].

---

[30] A. Kadry, *op. cit.*, passim.

[31] B. Peterson, *Gesicht und Kunststil*... în *Medelhavsmuseet Bulletin*, 12 (1977), 33—34; p. 34 note 7 a; unele dintre ele menționate și de H. De Meulenaere, în *CdÉ*, 35 (1960), p. 93, nota 6; Aubert, *op. cit.*, 250—251.

[32] *NME 119* și *191* în Peterson, *loc. cit.*, No. 18, a—b.

[33] E. Komorzynski, *Ein Sphinx als Wachter einer Privatgrabes*, în *AfO*, XVIII (1, 1954) 55, p. 137 sqq.

https://biblioteca-digitala.ro

În concluzie, fragmentul de statuetă funerară a lui Uah-jb-Re, profet al lui Bastet, general (supraveghetor al țesăturilor?), păstrat la Oradea datează din timpul dinastiei a XXX-a (380—362)[34], reprezentînd una din cele mai valoroase piese ale întregii colecții.

Menționăm că în atenția autorului prezentelor rînduri sînt și celelalte shabtiuri păstrate la diferite muzee din România, a căror publicare va aduce date interesante în studiul prosopografiei faraonice.

[34] Menționăm că piesa din punct de vedere iconografic păstrează trăsăturile unui shabti din epoca saită. N-am dorit să intrăm în amănunte în ceea ce privește titulaturile lui Uah-jb-Re, fiindcă cum prof. H. De Meulenaere ne-a atras atenția într-o scrisoare, prof. J. Yoyotte (Paris) are deja în pregătire un asemenea studiu.

https://biblioteca-digitala.ro